

Muziekrotonde Hierden

Het wapen van Harderwijk

Naambordje bij de Friesegracht

Vittepraetje

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Een stralende stad met erfgoed om te koesteren (Susan Wijngaard).	3
Prikbord	4
Agenda	4
Waar komt het wapen van Harderwijk vandaan? (Ad van Loon)	6
Teuten in Harderwijk (John Wetzels)	9
De statie van jezuïeten in Harderwijk (Harry Schel)	14
Het naambordje bij de Friesegracht (Hans Duinkerken)	19
Muziekrotonde Hierden is ode aan de Gebroeders Brouwer (Jan Ruijne)	20
Aandacht gevraagd voor monument Smeepoortstraat 42 (John Wetzels)	21

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

We hebben een hele hete zomer achter de rug en misschien is het nog steeds fraai weer als u dit leest. Toch zijn er mensen die met dit mooie weer achter de computer gaan zitten om artikelen voor het Vittepraetje te schrijven. De redactie heeft weer leuke, interessante en wetenswaardige artikelen over de geschiedenis van Harderwijk aangeboden gekregen, verzameld en geschreven.

Ad van Loon woont nog niet zo lang in Harderwijk en heeft tijdens een wandeling door de stad het wapen van Harderwijk gezien en daar onderzoek naar gedaan. De bevindingen van zijn zoektocht vindt u in dit Vittepraetje.

In onze stad wonen diverse mensen van de familie Van de Weijer. Zij zijn afkomstig van teuten, die hier vanaf de 17^e eeuw langskwamen. Wat teuten zijn leest u in een artikel van John Wetzels.

In een vorig Vittepraetje stond een artikel over de transitie in de 16^e eeuw van de meeste Harderwijkers naar het gereformeerde geloof. In de 17^e eeuw blijken er ineens heel veel jezuïeten als pastoor in Harderwijk te zijn geweest. Harry Schel heeft zich erin verdiept en legt uit hoe dat zit.

Ook Hans Duinkerken heeft tijdens een wandeling door de binnenstad iets opgemerkt, namelijk over het nieuwe straatnaambordje van de Friesegracht. Daarover heeft hij ons een artikeltje gestuurd en hij legt uit wanneer J.B. de Vries burgemeester was van Harderwijk.

Bij de ‘muziekrotonde’ in Hierden zijn beelden onthuld van de gebroeders Brouwer, de grondleggers van de Veluwade. Jan Ruijne was erbij en doet er verslag van.

De werkgroep ‘Behoud Erfgoed’ houdt de gemeente bij de les met betrekking tot erfgoed, dat niet goed wordt onderhouden. Een voorbeeld daarvan is Smeepoortstraat 42. John Wetzels deelt met ons de geschiedenis van dit perceel.

De agenda is voor de komende maanden weer goed gevuld. Ook andere informatie over activiteiten vindt u op de verenigingspagina’s.

De redactie roept u op een bijdrage te leveren aan het Vittepraetje. Neem contact op met de redactie als u iets wilt aanleveren. Informatie voor een artikel kunt u onder meer vinden in het Historisch Kenniscentrum Harderwijk en natuurlijk bij het Noord-Veluws Archief. Beide instanties bevinden zich bij de zij-ingang van het Huis van de Stad.

Wij wensen u een mooie zomer en veel leesplezier!

BESTUUR:
Voorzitter:
Susan Wijngaard
tel: 06-51681918
Secretaris:
Roeland Geertzen
secretaris@herderewich.nl
tel: 06-81436684
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Jeroen Visser (Vischpoort)
Anita Raaphorst

ERELEDEN:
Karel Uttien
Joop Kooiman
Matty Moggré

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne

VERSPREIDINGSTEAM:
Wilem van Sonnen
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-44050339
Ben Companjen, Jeroen Visser

WERKGROEPEN:
Archeologie:
Yvonne Viester
Commissie Straatnaamgeving:
Govert van der Boom
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uttien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Behoud Erfgoed:
Matty Moggré
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Jeroen Visser
Webmaster:
Lars van Duinkerken
info@websheriff.nl

BIBLIOTHEEK, HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeester Vischpoort:
Jeroen Visser tel: 06-51498547
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de Vischpoort gebruik maken voor het vieren van een feestje o.i.d. Informatie bij de huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het volgende Vittepraetje is op 25 oktober 2026

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming van de redactie worden overgenomen voor commerciële doeleinden of ten behoeve van andere publicaties. De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk na toestemming van de auteur en de redactie. Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD
Vanuit een rolstoel onthulde Rende Brouwer (84) een fotozuil en een informatiebord, pal naast de rotonde op de kruising van de Zuiderzeestraatweg met de Newtonweg.

tekst **Susan Wijngaard**

Een stralende stad met erfgoed om te koesteren

De zomer laat zich dit jaar van haar mooiste kant zien. Een prachtige tijd om te genieten van alles wat Harderwijk te bieden heeft: onze historische binnenstad aan het water, met de Veluwe als achtertuin. Als bewoner van Stadsweiden fiets ik bijna dagelijks via het Zeepad en de Boulevard naar de binnenstad. Daarbij zie ik hoe de drukte ieder jaar toeneemt. Dat maakt duidelijk hoe belangrijk het is ons erfgoed te koesteren en toekomstbestendig te houden.

Dit voorjaar is er op politiek vlak veel veranderd. We namen afscheid van wethouder Martijn Pijnenburg, die zich de afgelopen vier jaar met veel energie heeft ingezet voor het erfgoed. Hij sloot zijn bestuursperiode af met een nieuwe erfgoedvisie. De ambities spreken ons aan, maar de uitvoering baart zorgen. Met slechts één beleidsmedewerker erfgoed en tijdelijke ondersteuning van een kwartiermaker wordt dat een flinke opgave. Vanuit onze werkgroep Behoud Erfgoed blijven wij de ontwikkelingen dan ook nauwlettend volgen.

Nu eerst de Open Monumentendagen. Op 5 september steken we samen de handen uit de mouwen tijdens de schoonmaak van onze monumenten. Op 12 en 13 september openen monumenteigenaren, samen met gidsen van Rondeel en het Gilde, de deuren van bijzondere gebouwen. Daarnaast zijn er voor jong en oud diverse activiteiten in de stad.

Ik wens je veel leesplezier met deze editie van het Vittepraetje en hoop je te ontmoeten tijdens de schoonmaak en de Open Monumentendagen.

Wij verwelkomen nieuwe leden

De afgelopen maanden hebben de heren A. van Dam, A. Jansen (Dronten), B.J. Hoeve en M. van Tol zich als nieuw lid aangemeld. Als er geen woonplaats is aangegeven woont het nieuwe lid in Harderwijk. Allen hartelijk welkom bij onze vereniging.

Haringparty steunt Herderewich

De HK26 Haringparty heeft Herderewich verrast met een donatie van **€ 3.200** als waardering voor het bevorderen van de kennis over de geschiedenis en het beschermen van het erfgoed van Harderwijk en Hierden. Tijdens de Haringparty overhandigde Gert Boonen de symbolische cheque aan Susan Wijngaard en Roeland Geertzen. Daar kwam later nog eens **€ 500** bij van de Jonge Ondernemers Harderwijk. Herderewich is beide organisaties zeer dankbaar voor deze mooie bijdragen aan toekomstige historische projecten.

prikbord

Vlag weer in top dankzij brandweer

Bij het hijsen van een speciale vlag op de Vischpoort voor de HK26 Haringparty ging het mis: de hijskabel raakte vast en een beugelgewicht van zo'n 6 kilo kwam onverwacht naar beneden. Gelukkig raakte niemand gewond. Dankzij de assistentie van de brandweer, die met een hoogwerker te hulp schoot, kon Willem van Sonnen de kabel weer losmaken. Even later hesen Willem, Leen Adam en Jeroen Visser de nieuwe Harderwijkse vlag alsnog in top. Eind goed, al goed!

Digitaliseren boeken in Historisch Kenniscentrum

Het Historisch Kenniscentrum Harderwijk heeft via de inzet van John van Luijk een sponsorbedrag van € 3500 gekregen van de RABO-bank. Dit bedrag is gebruikt om oudere boeken uit de collectie van het kenniscentrum te digitaliseren. Inmiddels zijn ongeveer 100 boeken zodanig gedigitaliseerd dat ze via internet kunnen worden ingezien.

agenda

Zaterdag 28 maart t/m zondag 20 september 2026

Stadsmuseum Harderwijk, Donkerstraat 4: tentoonstelling 'Zomerse Streken II'. Zie stadsmuseum-harderwijk.nl.

Zaterdag 5 september

In het kader van het 40-jarig jubileum van Open Monumentendagen wordt een schoonmaakactie georganiseerd. Zie toelichting.

Zaterdag 12 september en zondag 13 september

Open Monumentendagen. Het thema van dit jaar is: 'Veerkrachtig erfgoed – in tijden van onzekerheid'. Zie toelichting en openmonumentendagen.nl/harderwijk.

Woensdag 16 september

MFC De Kiekmure, Tesselschadelaan 1: lezing 'Sporthistorie van Harderwijk' door Sander Wassing, hoogtepunten uit de regionale sportgeschiedenis met o.a. verhalen over korfbalvereniging Uritas en tafeltennisvereniging Harderwijk. Inloop vanaf 19.00 uur, aanvang lezing: 19.30 uur. Toegang gratis.

Donderdag 17 september 2026

Museum Het Pakhuis, Molenaarsplein 24, Ermelo: opening van de tentoonstelling 'Kantje Boord'. Een tentoonstelling over de tjalk De Drie Gezusters van schipper Wietse Meijer, die in 1893 in de buurt van Harderwijk verging. Zie toelichting en hetpakhuisermelo.nl.

Zaterdag 26 september t/m zondag 24 januari 2027

Stadsmuseum Harderwijk, Donkerstraat 4:

- 'Leven in Pastel', tentoonstelling van werk van Onno Boerwinkel.
- 'Sporen#2', tentoonstelling van werk van Marijke Breuers. Zie stadsmuseum-harderwijk.nl.

Woensdag 28 oktober

Gelderse Academie: opening Academisch Jaar en Gelderse Academielezing. Een lezing over de toekomst van de Verenigde Naties in het licht van de huidige ontwikkelingen, door prof. dr. Nico Schrijver. Nadere informatie volgt en zie gelderseacademie.nl.

Zondag 1 november

Op zondag 1 november opent de Vischpoort haar deuren voor Popronde talent. Jonge Nederlandse artiesten presenteren zich overal in de stad en de Vischpoort is voor deze artiesten een gewilde locatie om voor een klein gezelschap een mooie optreden te verzorgen. Het tijdschema volgt later via de nieuwsbrief van Herderewich.

Woensdag 11 november

Dorpshuis Hierden, Hierdense avond: 'Trouwen en rouwen'. Een avond vol herinneringen aan het Hierden van vroeger. Er wordt een presentatie getoond met trouwfoto's van Hierdenaren van vóór 1960, veelal in klederdracht. Daarnaast wordt er verteld over de oude gebruiken en tradities rond begravenissen in Hierden. Het belooft weer een avond te worden vol herkenning en met bijzondere verhalen. Inloop vanaf 19.30 uur, aanvang lezing: 20.00 uur. Toegang gratis.

Donderdag 26 november

Gelderse Academie, Cleveringalezing: 'Geopolitiek: De grootmachten en de positie van Europa', door dr. Theo M. van den Doel. Nadere informatie volgt en zie gelderseacademie.nl.

Woensdag 31 maart 2027

Save the date! Het duurt nog even, maar de datum voor de Algemene Ledenvergadering 2027 is vastgesteld op woensdag 31 maart 2027. De uitnodiging, agenda en bijlagen volgen via de nieuwsbrief en worden te zijner tijd ook op de website gepubliceerd.

Kantje Boord

Op donderdag 17 september 2026 wordt in museum Het Pakhuis in Ermelo de tentoonstelling 'Kantje Boord' geopend. De tentoonstelling gaat over de tjalk De Drie Gezusters van schipper Wietse Meijer. In de nacht van 19 op 20 juni 1893 verging de tjalk uit Wildervank op de Zuiderzee tussen Harderwijk en Ermelo. Jarenlang was onbekend waar de tjalk exact verdween. Dankzij de speurtocht van maritiem archeoloog Yftinus van Popta is dit vraagstuk, ruim 130 jaar na de ondergang van de tjalk, opgelost. Hij kon, na intensief onderzoek, een scheepswrak dat eind jaren zeventig bij Zeewolde werd opgegraven, koppelen aan De Drie Gezusters. De scheepsramp heeft een Harderwijks tintje. De Harderwijker visser Jantje Kok was als eerste ter plaatse en hielp met de redding van de opvarenden. Museum Het Pakhuis hoopt dat nazaten van Jantje Kok en/of Wietse Meijer zich melden en zo helpen om dit bijzondere hoofdstuk uit de geschiedenis van Harderwijk en de Zuiderzee aan te vullen.

De tentoonstelling wordt geopend op 17 september. Het museum is van dinsdag tot en met zaterdag geopend van 10.30 uur tot 16.30 uur. www.hetpakhuisermelo.nl. De tentoonstelling is een jaar lang te bezoeken.

Maritiem archeoloog Yftinus van Popta

Schoonmaakactie monumenten

In het kader van het 40-jarig jubileum van Open Monumentendagen wordt een schoonmaakactie georganiseerd: 40 monumenten worden schoongemaakt. We steken samen de handen uit de mouwen. We organiseren een gezellige schoonmaakactie in de binnenstad. Samen zorgen we ervoor dat Harderwijk er tiptop uitziet voor Open Monumentendagen. Bovendien is het een leuke manier om elkaar te ontmoeten en iets bij te dragen aan de stad.

09.30 uur - Verzamelen bij de Vischpoort met koffie, limonade en iets lekkers

10.00 uur - Samen schoonmaken in de stad

12.00 uur - Gezamenlijke afsluiting bij de Vischpoort

Meld je aan via de link <https://forms.gle/MhGM9kwEaH1b8MfE9> of sluit zaterdag 5 september om 9.30 uur aan bij de Vischpoort, alle handjes zijn welkom. Materialen zijn aanwezig.

40 jaar Open Monumentendag. Mis het niet!

Op zaterdag 12 en zondag 13 september vieren we de 40^e editie van de Open Monumentendagen. Het landelijke thema is *Veerkrachtig erfgoed – in tijden van onzekerheid*. In Harderwijk verzorgt Herderewich weer een gevarieerd programma. De officiële opening, door burgemeester Jeroen Joon en wethouder Wilco Mazier, vindt zaterdag om 09.30 uur plaats bij de Vischpoort.

Zoals ieder jaar zijn veel bijzondere monumenten gratis te bezoeken, waaronder de Vanghentoren, het Fraterhuis, de Smeepoort en het Kantongerecht. Stadsgidsen vertellen u graag over de rijke geschiedenis van deze gebouwen. Ook in het Historisch Havenkwartier is van alles te beleven: rondleidingen in Molen De Hoop, activiteiten bij het Bottermuseum, historische schepen, een fotospeurtocht voor kinderen en demonstraties van oude ambachten.

Ook Hierden doet mee met onder meer een tentoonstelling over Schietkamp Hierden, een historische fietstocht, openstelling van Bheene's Boerderie en rondleidingen bij De Essenburgh.

Het volledige programma is verkrijgbaar bij de informatiepunten in de stad en te vinden op openmonumentendag.nl. Van harte welkom!

Het wapen van Harderwijk afgebeeld op de Smeepoort

tekst **Ad van Loon**

Ir. A. W. W. J. M. van Loon (Ad) heeft geodesie aan de TU Delft gestudeerd en heeft jarenlang voor het kadaster gewerkt. In zijn vrije tijd verdiepte hij zich in de historie van kastelen en buitenplaatsen. Ook maakte hij studie van familiewapens.

Waar komt het wapen van Harderwijk vandaan?

Het wapen van Harderwijk lijkt verdacht veel op het wapen van de graven van Nassau. Ad van Loon woont sinds 2025 in onze stad en zag tijdens een van zijn eerste wandelingen door de binnenstad het wapen van Harderwijk op de Smeepoort. De gelijkenis met het wapen van het grafelijk geslacht Nassau viel hem direct op. Van Loon ging op onderzoek uit. Eén van zijn hoofdvragen was: wat is eigenlijk de relatie tussen Harderwijk en het huis Nassau? Hieronder een verslag van zijn bevindingen.

Zeker, er zijn ook verschillen. In het wapen van de graven is de leeuw gespiegeld en draagt hij geen kroon. Van Loon: "Maar al snel werd mij duidelijk dat in het officiële wapen van Harderwijk de leeuw, net als bij de graven van Nassau, naar links kijkt."

Nadat Koning Willem I in 1814 de opdracht had gegeven tot het aanleggen van een register van de bestaande gemeentewapens, diende de burgemeester van Harderwijk in 1815 een stadszegel in dat omschreven werd als 'het Nassause wapen met een gouden leeuw in een blauw veld, bezet met veertien gouden turven of blokjes zoals Harderwijk dat sinds 1400 gebruikt'.

Het wapen van de graven van Nassau

Het wapen van Harderwijk werd pas in 1818 bevestigd door de Hoge Raad van Adel, nadat de koning toestemming had gegeven aan de stad om het wapen van Nassau te mogen blijven voeren. Het stadswapen werd ingeschreven met de omschrijving: 'Een blauw schild bezaaid met gouden blokken, waaroverheen een klimmende leeuw van hetzelfde metaal; het schild gedekt met een gouden kroon en ter weerszijden vastgehouden door een klimmende leeuw van hetzelfde'.

Het wapen van Harderwijk volgens de Hoge Raad van Adel

De afbeelding op het schild komt in de Harderwijkse historie voor het eerst voor in de periode 1272 tot 1369 als het, naast het stadszegel met Koggeschip, gevoerd wordt als tegenzegel: 'een heraldisch rechts gewende klimmende leeuw op een gotisch schild met blokken'. Het omschrift luidt: 'Clipeus comitis gelrensis' (overeenkomstig de graaf van Gelre). De afbeelding van het tegenzegel komt inderdaad overeen met het wapen dat graaf Otto II van Gelre in 1236 heeft ingevoerd als zijn wapen en wat hetzelfde lijkt als het wapen van de graven van Nassau.

Het wapen van Otto II van Gelre

Bij het verlenen van de stadsrechten in 1231 vroeg graaf Otto een tegenprestatie aan de inwoners van Harderwijk: 'En, wanneer ik aldaar gekomen ben voor een verblijf van een, twee of drie nachten, zullen zij, zonder enige prijs, het hooi en stro dat zij hebben, voor mijn paarden en die mijner erfgenamen en van hen die met mij of mijn erfgenamen zijn meegekomen, overgeven.' Hieruit valt af te leiden dat graaf Otto graag naar Harderwijk kwam en het is mogelijk dat deze warme relatie mede geleid heeft tot het gebruik van zijn wapen als tegenzegel van de stad. Zijn zoon, Reinald I, bouwt rond 1310 het (oude) Blokhuis als onderdeel van zijn kasteel in Harderwijk en bevestigt daarmee zijn betrokkenheid bij de stad.

Vele jaren later, in 1598, wordt het stadswapen voor het eerst in verband gebracht met het Nassause wapen en wordt verondersteld dat graaf Otto II van Gelre uit het geslacht Nassau zou stammen. In de *Historiae Gelricae* van Pontanus (1639) is dit het geval. Dit is echter niet juist. Ons koningshuis komt voort uit de Ottoonse Linie, wat wil zeggen dat ze nakomelingen zijn van Otto I van Nassau. Deze Otto I van Nassau is de zoon van Hendrik II van Nassau en Machteld van Gelre. Machteld op haar beurt is de jongste dochter van Otto I van Gelre en de tante van Otto II van Gelre. Dat maakt dat Otto I van Nassau en Otto II van Gelre neven van elkaar zijn. Beiden zijn vernoemd naar hun opa Otto I van Gelre. Dichterbij komt hun relatie niet. Otto II van Gelre stamt dus niet uit het geslacht Nassau en

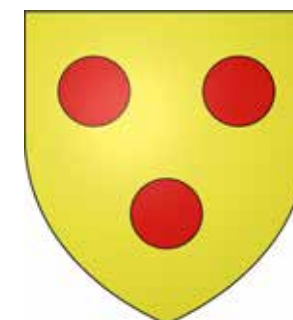
het is dus niet om die reden dat hij een wapen voert dat gelijk is aan het wapen van Nassau. Maar waarom dan wel?

Het is onbekend waarom Otto II van Gelre in 1236 van wapen is gewisseld. Mogelijk was hij minder gelukkig met het wapen dat Otto I is gaan voeren bij zijn deelname aan de Derde Kruistocht (1189-1192): een goudkleurig schild met daarop drie vijfbladige rode rozen.

Het wapen van Otto I van Gelre

Er wordt vanuit gegaan dat Otto I zijn wapen ontleend heeft aan het wapen dat zijn oudere en inmiddels overleden broer Gerard IV had verworven door zijn huwelijk (1181) met Ida van Boulogne en dat bestaat uit een gouden schild met daarop drie rode ballen. Otto I zou dat wapen hebben aangepast door de rode ballen te vervangen door vijfbladige rode rozen. In de middeleeuwen verwijst de vijfbladige rode roos onder andere naar de vijf wonden van Christus.

Het wapen van de familie Van Boulogne

Maar het kan ook zijn dat hij dit wapen (een gouden schild met daarop drie rode ballen) 'leende' van Pierre II de Courtenay, die evenzo deelnam aan de Derde Kruistocht. Pierre II de Courtenay was de kleinzoon van koning Lodewijk VI van Frankrijk, keizer van het Latijnse keizerrijk van Constantinopel en koning van Jerusalem. Zijn vader, Pierre I de Courtenay, nam bij zijn huwelijk met Elisabeth de Courtenay zowel haar achternaam als wapen over (als zoon van de koning van Frankrijk had hij geen achternaam). Dit wapen was in de familie De Courtenay terecht gekomen door het huwelijk van Athon de Courtenay (985-1060) met Erbeberge van Boulogne en heeft dus dezelfde herkomst als het wapen dat Gerard IV aannam van zijn vrouw, namelijk de familie Van Boulogne. Het zou kunnen zijn dat Otto II bij zijn onderzoek naar de herkomst van het wapen van Otto I van Gelre de mogelijkheid via Pierre II de Courtenay gevonden heeft. Pierre II de Courtenay was getrouwd met Agnes de Nevers, wiens familie van 1002 tot 1193 een wapen voerde dat gelijk is aan het (latere) wapen van de graven van Nassau. Bij een Franse beschrijving van het wapen van

Nevers staat: 'Cette famille s'éteignit en 1181, et le blason fut repris à une date indéterminée par les comtes de Gueldre' ('Dit geslacht stierf uit in 1181, en het wapen werd op een onbekende datum overgenomen door de graven van Gelre'). Het is niet ondenkbaar dat Otto II besloten heeft voor dit wapen te kiezen, mede om zijn gelijk-nis met het dan gevoerde wapen door de graven van Nassau. Vóór 1220 voerden de graven van Nassau een wapen van enkel een azuurblauw

Het wapen van de graven van Nevers

In navolging van de graven van Nevers voert de stad Nevers hun wapen als stadswapen. Daarnaast heeft de Franse regio France-Comté vanaf 1280 (ingevoerd door Otto IV van Bourgogne) eenzelfde wapen, alleen draagt de leeuw dan een kroon. Overigens is het wapen van Nevers eveneens gebruikt door Gautier IV van Brienne (1205-1246) wiens oom getrouwd was met de zus van Pierre II de Courtenay.

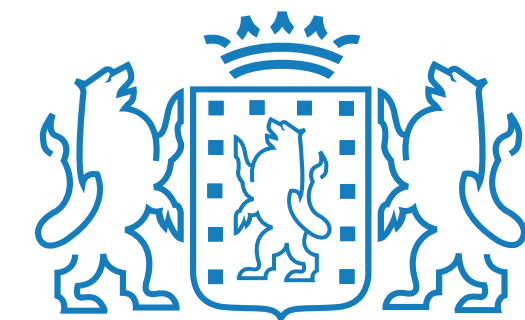

Het wapen van de regio France Comté

Conclusie: Met vrij grote zekerheid kan gesteld worden dat het wapen van Harderwijk is afgeleid van het wapen van graaf Otto II van Gelre. Hij kan het wapen overgenomen hebben van de graven van Nevers, die het op dat moment (1236) niet meer actief gebruikten. Het wapen van Nassau heeft rond 1230 dezelfde beeltenis gekregen. Uiteindelijk heeft Harderwijk er voor gekozen om de blokjes horizontaal (stadswapen) of vierkant (gemeentelogo) af te beelden.

Het stadswapen

gemeente harderwijk

Het gemeentelogo

BRONNEN

- Mars, Karel, Het zegel en het wapen van Harderwijk, Herderewich Kroniek, jaargang 8 (1981), nr. 4, pag. 69-88
- Het onbekende leeuwenwapen van Gelre, Maelwael van Lymborch studies, <https://www.maelwaelvanlymborchstudies.com/nieuws/het-onbekende-leeuwenwapen-van-gelre/>
- Pontanus, J.J., Historiae Gelricae libri XIV, 1639
- De canon van Harderwijk, <https://www.canonvannederland.nl/nl/gelderland/harderwijk>
- De Graafschap in de Middeleeuwen, <https://www.graafschap-middeleeuwen.nl/wordpress/otto-i-de-grote/>
- Wapen van Harderwijk, https://nl.wikipedia.org/wiki/Wapen_van_Harderwijk
- Wapen van Nassau, https://nl.wikipedia.org/wiki/Wapen_van_Nassau
- Het woud der verwachting, <https://www.hetwoudderverwachting.nl/gelres-rode-roos.html>

tekst **John Wetzels**

John Wetzels is oud-secretaris van Herderewich, oud-docent geschiedenis en lid van de Studiegroep Gelderse Academie

Teuten of marskramers (ets van Jacob Ernst Marcus, 1774 St. Eustatius – 1826 Amsterdam). Bron: De Teuten, Buitengaanders van de Kempen.

Teuten in Harderwijk

Onlangs schonk de Stichting Familiearchief Van de Weijer in Waalre het familiearchief dat betrekking heeft op de familiegeschiedenis op de Veluwe aan het Historisch Kenniscentrum Harderwijk. Het familiearchief was de aanleiding voor het schrijven van onderstaand artikel.

voor kerst, terug. Ze reisden in groepen vanwege het gevaar te worden overvallen door plunderende soldaten, rovers en bedelaars. Ze droegen immers vaak kostbare waren en een geldbuidel met zich mee. Teuten vormden een tamelijk gesloten gemeenschap en waren in de loop der tijd in het algemeen welvarender geworden dan de overige bewoners op de arme Kempische zandgronden. Teutenfamilies waren katholiek.

ORGANISATIE TEUTEN

Teuten onderscheidden zich van gewone marskramers door hun organisatie in compagnieën. Ze werkten in een soort 'vennootschappen' om handelsrisico's te vermijden. Er golden strenge schriftelijk vastgelegde toelatingseisen en van de deelnemers werd goed gedrag verwacht. Het was feitelijk een klein gilde van rond de vijf tot tien teuten, waarbij elk lid een aanzienlijk bedrag moest inleggen. Tenzij anders vastgelegd werden de opbrengsten van de handel of het uitvoeren van diensten gelijk verdeeld. Om lid te kunnen worden was er eerst sprake van een proeftijd. De vader mocht zijn deel in de gilde aan zijn zoon overdragen, maar vooraf moest deze vier tot vijf jaar meereizen en dan werd door de andere leden van de

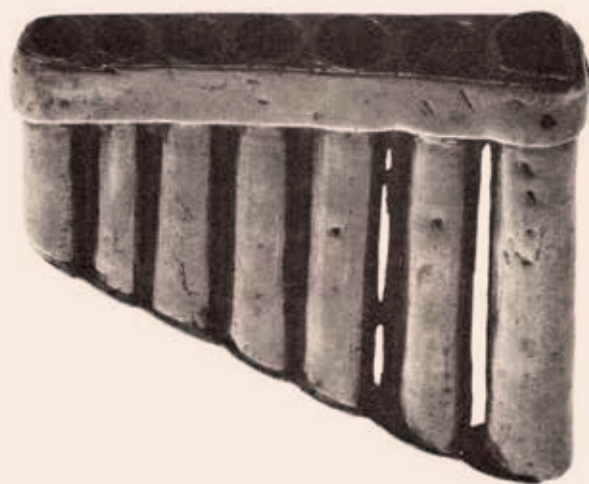
AFKOMST TEUTEN

Een teut was een rondreizende handelaar of ambachtsman afkomstig uit de Kempen of Westfalen. De Kempen is het huidige gebied ten zuiden van de lijn Tilburg-Eindhoven-Weert en loopt tot in België. Het woongebied van de teuten strekte zich vroeger uit tot de Maas in Midden-Limburg. Teuten handelden vanaf de late middeleeuwen tot in de 19^e eeuw. Een teut trok oorspronkelijk met zijn koopwaar of gereedschap op zijn rug naar gebieden in Nederland, Duitsland en Frankrijk. Teuten vertrokken in het begin van de lente uit de Kempische dorpen en keerden in de winter, uiterlijk

gilde bepaald of ze hem als ‘vennoot’ wilden aannemen.

VERKLARINGEN VAN DE NAAM TEUT

Over de verklaring van de naam teut is geen eenduidigheid. Het woord zou een verbastering zijn van het Westfaalse Tütötte dat trekvogel als betekenis heeft. Een andere uitleg is dat het woord afgeleid is van het oud-Duitse, Teutoonse woord Tüte, dat zak betekent. Als verklaring wordt ook gegeven dat het woord is afgeleid van het werkwoord toeten; een teut kondigde zijn komst aan door op een in die tijd in de Kempen gebruikte ‘schalmei’ (in dit geval zes zijdelings aan elkaar gesoldeerde koperen buisjes van ongelijke lengte) te blazen. Hoogstwaarschijnlijk is teuten verwant aan de Duitse dialectwoorden Tödden of Tiötten waarmee kooplieden uit Westfalen aangeduid werden.

Koperen schalmei van een teut (60 mm breed; hoogte 28 – 63 mm).
Bron: De Teuten, Buitengaanders van de Kempen.

BEROEPSGROEPEN

Er waren verschillende beroepsgroepen bij de teuten. Ketellappers herstelden beschadigde potten en pannen en verkochten ook nieuwe; koperslagers bewerkten metalen; pakdragers handelden in allerlei textiel; veesnijders waren een soort ‘veeartsen’, specialiseerden zich in het castreren van vee en handelden ook in vee; haarteuten kochten lang meisjeshaar op om het aan pruikenmakers te verkopen, ze handelden ook in varkenshaar, om borstels en matten van te maken, en in paardenhaar dat als ‘vals haar’ in pruiken werd verwerkt; echelteuten kweekten en handelden in bloedzuigers voor medicinale doeleinden (echel=bloedzuiger).

BEKENDE TEUTEN

Uit enkele Westfaalse teutencompagnieën zijn later bekende textielconcerns ontstaan: C&A, Clemens en August Brenninkmeijer, die zich in 1841 met een winkel in Sneek vestigden, Peek&Cloppenburg, Lampe en Kreymborg. De Limburgse teutenfamilie Jurgens handelde eeuwen o.a. in natuurboter en ging rond 1875 in ‘kunstboter’ (margarine) handelen. In Oss kwam in 1927 een samenwerking met concurrent Van den Bergh tot stand: de Margarine-Unie. Deze firma ging enkele jaren later samen met het Engelse Lever Brothers, van de ‘Sunlightzeep’. Zo ontstond Unilever.

VERBOD TEUTENHANDEL

Teuten waren concurrenten van de stedelijke ambachtslieden en winkeliers. Ze waren dan ook niet altijd welkom. In een document van de Staten van Gelderland en Zutphen, opgesteld op 11 maart 1679 in Arnhem, staat te lezen “dat er veele cramers van buyten in de respectieve Ampten van Veluwen en Veluwen-Zoom komen met packen laeckenen, karsayen (grof geweven wollen stof), stoffen, hoosen ende andere wulle laeckenen ende waeren omme de selve aldaer langs de huysen te verhandelen, streckende sulcx niet alleen tot fraude van ’s Lants imposten (belastingen/accijnzen), maer ook tot groot nadeel ende praejudicie (inbreuk op iemands recht) van de ingesetenen ende winkeliers.” Het Groot Gelders Placaetboek vermeldt dat in 1706 de handel door vreemde kramers, speciaal in textiel, verboden is. In een plakkaat (een openbare bekendmaking) uit 1777 wordt deze verordening nogmaals herhaald. Aangezien er steeds meer verordeningen en verbodsbepalingen tegen buitengaanders, buitenpoorters en marskramers van kracht werden en ook de specifieke groep teuten hierdoor getroffen werd, lieten ze zich in het burgerboek van een stad inschrijven om er een winkel of bedrijf te kunnen openen. Tegen betaling ontvingen ze dan in sommige gevallen het burgerrecht.

TEUTEN IN HARDERWIJK

In Harderwijk lieten zich ook twee teuten, compagnons, om die reden inschrijven als burger. Later gingen ze uit elkaar. Jacobus Willem Kuypers en Willem Gerits Wouters hebben “in compagnie genegotieert en in volkomen gemeenschap handel gedreven te Harderwijk oft op Veluwen.” Op 5 mei 1784 verkocht Kuypers aan Wouters zijn deel, dit is de helft van “de geheele winkel bestaende in lakenen, wollen, linnen, chrasven, damasten en all hetgeen verder tot den geheelen winkel specsteert.” Bovendien verkocht hij “zijn deel in den inboedel en de gereede goederen binnen Harderwijk” en zijn deel “in het koopmansboek en al de ‘inschulden’ actiën en

kredieten”. In Harderwijk heeft dus een textielnering van teuten bestaan.

TEUTEN OP DE VELUWE

Ook in andere plaatsen in de omgeving vestigden zich geleidelijk rondreizende handelaren en ambachtslieden uit teutenfamilies. Sommige teuten trouwden met een meisje uit hun handelsgebied en vestigden zich daar dan. Ook kwam het voor dat ze de Kempen om een andere reden verlieten. Zo kwamen leden van de teutenfamilie Van de Weijer in Nijkerk en Putten terecht. Vandaaruit vestigden leden van deze familie zich later in Harderwijk. Deze teutenfamilie uit het Kempische dorp Sint Huibrechts-Lille had van oudsher de omgeving van Deventer en later de Veluwe als handelsgebied. In het schepenregister van Sint Huibrechts-Lille, van 1602, staat Jonas aan de Wijer als reizend ketelbuter (ketellapper) genoemd, wonend aan de wijer, een drinkplaats voor vee.

De eerste teut uit deze familie die zich op de Veluwe vestigde, was Peter Jan van de Weijer, geboren op 2 september 1744 in Sint Huibrechts-Lille. Peter Jan, katholiek, trouwde in 1776 in Harderwijk met Alyda van (den) Ham, nederlands hervormd. Om toestemming te krijgen voor het huwelijk waren drie huwelijksacten nodig. Het kerkelijk huwelijk was in Hierden. Peter Jan van de Weijer en zijn vrouw kregen negen kinderen en woonden in Putten.

DE EERSTE VAN DE WEIJERS IN HARDERWIJK

Hun zoon Evert van de Weijer, geboren in 1779, trouwde met de molenaarsdochter Elisabeth Scheerder, geboren in 1779 in Nijkerk. Hij was in Putten herbergier en kastelein bij ‘De Halve Maan’, maar vestigde zich in 1823 in Harderwijk als kastelein en logementhouder in de Smeepoortstraat 9. Na de komst van het koloniale leger was er een explosieve groei van cafés en logementen. Aan de kolonialen kon goed worden verdiend. In eerste instantie huurde Evert van de Weijer het pand op num-

Gekleurde pentekening: Evert van de Weijer en Elisabeth Scheerder (circa 1825). Bron: Archief Van de Weijer.

mer 9; later kocht hij een pand in de Smeepoortstraat 11, waar herberg ‘De Roscam’ gevestigd was. Everts café en logement kreeg de naam ‘De Posthoren’.

Ansichtkaart: begin Smeepoortstraat rond 1900.

Bron: Collectie Stadsmuseum Harderwijk.

Op de foto ziet u aan de linkerkant meisjes voor Smeepoortstraat 9 (het huis met de vlaggenstok) en 11.

UITBREIDING LOGEMENTEN

De permanente vraag naar logiesgelegenheid deed Evert in 1830 besluiten een tweede pand, in de Grote Poortstraat 513, te kopen. (Tot ongeveer 1845 hadden alle huizen in de straten een doorlopend nummer van nummer 1 bij de Smeepoort tot boven de 700 in de Grote Poortstraat). In dit logement woonden twaalf personen. In 1832 ruilde hij het laatste pand echter in voor een café in de Smeepoortstraat nummer 13. Zijn oudste dochter

Herberg en uitspanning ‘De Halve Maan’ in Putten.

Bron: Fotoarchief Van de Weijer.

Katrijntje exploiteerde het bedrijf. Ze werd een geslaagde zakenvrouw en kocht nog enkele panden, waaronder een huis in de Israëlstraat, tegen contante betaling. Bovendien kocht ze een tuin met theekoepel en danszaal 'Belle vue' buiten de Smeepoort, in de zomermaanden voor publiek toegankelijk. In 1847 ontruimde ze het café in de Smeepoortstraat en vestigde broer Hendrik zich er met een timmerwinkel en ijzerhandel. Het pand bleef daarna bijna honderd jaar in gebruik als woning, café, werkplaats en winkel van enkele generaties Van de Weijer. Evert overleed in 1838 op 59-jarige leeftijd. Zijn vrouw Elisabeth zette het bedrijf 'De Posthoren' tot haar dood in 1854 voort. Het pand bleef tot 1870 in de familie. Het echtpaar kreeg behalve Katrijntje nog vijf kinderen.

NOG EEN VAN DE WEIJER

Hendrik Johannes (Hein) van de Weijer, borstelmaker in de Schoenmakerstraat. Bron: Fotoarchief Van de Weijer.

Een broer van bovengenoemde Evert van de Weijer was Hendrik. Zijn zoon Hein, wagenmaker en borstelmaker, trouwde in 1846 met Gijsbertha Meulenkamp. Een zoon van het laatste echtpaar, Hendrik Johannes (ook Hein genoemd) trouwde in 1878 in Harderwijk met een dochter van slager Schiffmacher. Hij was tot zijn huwelijk borstelmaker in Nijkerk. Later had hij een winkel in de Schoenmakerstraat. Hij was kerkmeester en organist en voorzitter van het rooms-katholieke armenbestuur.

Hun tweede zoon, Albertus Hendrikus, geboren in 1880, was karmeliet, werd in 1905 tot priester ge-

Mgr. Eliseus van de Weijer op latere leeftijd. Bron: Collectie J. Haarsma.

wijd, was prior van een kloostergemeenschap in Brazilië en werd in 1929 tot bisschop in Tunesië gewijd.

In 1908 hadden de Van de Weijers verschillende bedrijfjes in de binnenstad: G. van de Weijer was vleeschhouwer in de Smeepoortstraat, de al genoemde H. van de Weijer was borstelmaker in de Schoenmakerstraat, F. van de Weijer was timmerman in de Hoogstraat, H. van de Weijer was kleermaker in de Smeepoortstraat en J. van de Weijer had de winkel in ijzerwaren in de Smeepoortstraat.

Nakomelingen van de verschillende familietakken Van de Weijer wonen nog in Harderwijk.

BRONNEN

- Dr. M. Bussels, De Teuten in de Luikse Kempen. In: De Teuten. Buitengaanders van de Kempen, red. W. H. Th. Knippenberg, Eindhoven, 1974
- J. Drost, Gelderse Plakkatenlijst 1740-1815, Zutphen, 1982
- W. H. Th. Knippenberg, Haarteuten in Noord-Brabant en het kasboek van een Bergeijkse haarteut. In: De Teuten. Buitengaanders van de Kempen
- M. van de Weijer, Aantekeningen bij de geschiedenis van het geslacht 'Van de Weijer' uit Sint Huibrechts-Lille. In: Jaarboek 'Het Oude Land van Loon', 1963
- M. Pijnenburg, Een Harderwijker bisschop, Vittepraetje 4, december 2016
- F. van Winkel, De Teuten, benaming en oorsprong. In: De Teuten. Buitengaanders van de Kempen
- Erfgoed Brabant
- Genealogieonline
- Rijks Archief Hasselt, Grevenbroek (Hamont-Achel), Schepenregister 55, fo. I
- Stichting Familiearchief Van de Weijer
- Volkstelling Harderwijk 1830
- Volkstelling Harderwijk 1840

RECTIFICATIE: Foutieve foto bij jubileum VVOG

In het vorige Vittepraetje (jaargang 30, nummer 2, juni 2026) besteedde de redactie uitgebreid aandacht aan het eeuwfeest van voetbalvereniging VVOG.

Hoogte- en dieptepunten werden beschreven en het artikel werd geïllustreerd met vier foto's. Helaas blijkt één van die foto's niet van VVOG te zijn. Het gaat om de historische foto uit 1950. Het getoonde elftal bestaat uit voetballers van de VV Hierden. Graag herstellen wij die fout.

Bijgaand een foto van het VVOG-team dat in het seizoen 1968/1969 de nationale titel veroverde bij de zaterdagamateurs en kort daarna ook algemeen amateurkampioen werd. Het was in dat seizoen voor het eerst dat de zaterdagkampioen tegen de zondagkampioen speelde. Twee titels dus, behaald door hetzelfde team. Hieronder de namen:

Staan van links naar rechts: Bertus Hoeve, Rini Boone, Martin Roelofsen, Jo de Lange, Siemen Goossensen, Hans Posthumus, Piet Veldkamp en trainer Jacques Koole.

Gehurkt: Johan Boone, Koen Bruining, Reijer Karssen, Ries Hoeve, Peter Foppen, Gerrit Foppen, Ruud Posthumus.

De Grote Poortstraat rond 1900 met links de vroegere St. Martinuskerk;
daar tegenover bevond zich de schuilkerk als Jezuïetenstatie.
Bron: Collectie Stadsmuseum Harderwijk

*In het Vittepraetje van juni 2026 is in het artikel
'Van rooms-katholiek naar calvinistisch Harderwijk'
beschreven hoe, na de beeldenstorm van 1566, dat proces
verliep en in de periode van circa 1580 tot 1650 de invloed
van de katholieken in Harderwijk steeds verder werd
geminimaliseerd. In de Kroniek van Harderwijk (deel 1:
1231-1931) is een lijst van pastoors opgenomen en het
valt op dat er in de 17^e eeuw een hele reeks jezuïeten hier
pastoor is geweest. In dit artikel wordt dat uitgelegd.*

De statie van jesuïeten in Harderwijk

CONTRAREFORMATIE

Als antwoord op de protestantse reformatie, die begon met Luther en zijn stellingen in 1517, reageerde de katholieke kerk in de loop van de 16^e eeuw met interne hervormingen: de zogenaamde contrareformatie. Onderdeel daarvan was de herschikking van de bisdommen in Nederland. De in 1559 aangestelde, maar enkele jaren later verdreven, bisschoppen in ons land waren niet in staat om levensvatbare seminaries voor het opleiden van seculiere priesters¹ te stichten. Zo was er rond 1600 boven de Moerdijk een ontzettend tekort aan seculiere priesters ontstaan.

Sasbout Vosmeer,
gravure uit 1714, in:
Pieter Vosmeer,
'Batavia Sacra'

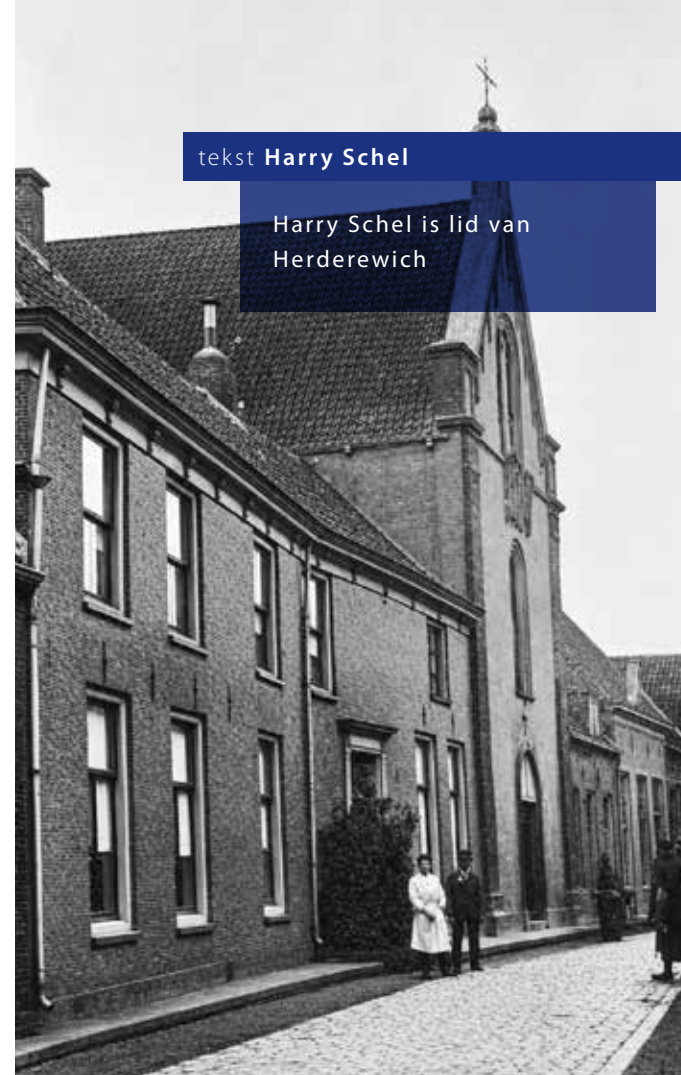
Philippus Rovenius,
gravure door
Pieter de Grebber
(1600-1652)

Ons land was door Rome tot missiegebied (Hollandse Zending) verklaard en de paus stelde apostolisch vicarissen aan die vanuit Keulen werkzaam waren als hoofd daarvan. Als eerste was dat de uit de Republiek verbannen Sasbout Vosmeer, van 1602 tot 1614. Hij stichtte in Keulen een priesteropleiding voor het (voormalige) aartsbisdom Utrecht. De tweede was Philippus Rovenius, van 1614 tot 1651, en hij stichtte in Leuven een priesteropleiding voor het (voormalige) bisdom Haarlem.²

De jezuïeten lukte het wel om in Maastricht, 's-Hertogenbosch, Roermond en Breda seminaries

tekst Harry Schel

Harry Schel is lid van
Herderewich

op te richten voor hun orde. In het kader op de volgende pagina wordt de speciale positie van de jezuïeten uitgelegd.

DE INZET VAN JEZUÏETEN

De gelovigen werden in deze periode bediend door rondreizende en schuilkerkpriesters. De standplaats van zo'n priester noemt men in de rooms-katholieke missie een statie onder het gezag van de apostolisch vicaris.

Indertijd overlegden seculiere priesters en priesters van andere reguliere ordes (echter niet de jezuïeten) in ons land eerst met de apostolisch vicaris van de Hollandse Zending, onder andere over hun inzet in relatie tot de seculiere priesters. De jezuïeten, die onder het rechtstreekse gezag van de paus werden ingezet, hoefden dit niet te doen (zij brachten toen hooguit een beleefdheidsbezoek aan de apostolisch vicaris) wat tot spanningen tussen hen en de seculiere priesters kon leiden.

Op de Veluwe ging pater Willem de Leeuw S.J. werken. Echter reeds op 4 april 1596 vaardigden de Staten-Generaal een plakkaat uit tegen de "moorddadige sekte der jezuïeten". Hen werd de toegang tot het land verboden. Ook het schoolgaan bij de jezuïeten mocht niet, op straffe van het verbod tot het bekleden van ambten of een maandelijkse boete van honderd gulden. Bij de katholieken stonden de jezuïeten, meestal behorend tot adellijke Nederlandse geslachten, in hoog aanzien. Als de paters of de gelovigen "betrapt" werden, werden ze in de boeien geslagen.

DE JEZUÏETENSTATIE IN HARDERWIJK

Op meerdere plaatsen in Gelderland en omgeving was een schuilkerk of statie (Kampen, Zwolle, Vaassen, Putten, Nijkerk) en ook in Harderwijk. De schuilkerk stond in de Hoogstraat (nu Grote Poortstraat) op een locatie tegenover de vroegere Martinuskerk.

Johannes van den Broeck S.J. stichtte in 1628 deze statie. In 1631 werd zijn taak overgenomen door Petrus van Huffelen S.J. die hier slechts tot 1632 verbleef.

Van 1632 tot 1637 werkte Johannes Alardi van der Poorte S.J. ten tijde van de Hollandse Zending in Harderwijk in deze schuilkerk en ook in Nijkerk en omstreken. Na zijn humaniora-opleiding in

zijn geboortestad Enkhuizen studeerde Joannes Alardi burgerlijk recht in Leuven. In 1612 trad hij in bij de orde der jezuïeten waarna hij in 1620, na zijn theologieopleiding, tot priester werd gewijd. Hij ging preken in de stad en de provincie Groningen. Na daar drie jaar werkzaam te zijn geweest werd hij gevangengenomen. Weer drie jaar later hadden de katholieken het losgeld bijeen weten te brengen en werd hij vrijgelaten. Hierna was hij werkzaam in Friesland waar hij ook zieken bezocht en, om niet te zeer op te vallen, wel bij voorkeur 's nachts. Vervolgens kwam hij naar Harderwijk.

JOHANNES VAN SAMBEECK S.J.

De opvolger van Johannes Alardi van der Poorte S.J. was, de in 1621 bij de jezuïetenorde ingetreden, Johannes van Sambeek S.J. (1601-1666). Hij was in 1634 tot priester gewijd en legde in Harderwijk een zeer grote apostolische ijver aan de dag, wat hem door de autoriteiten niet in dank werd afgenomen.

Johannes van Sambeek, 'De Nederlandsche tortelduyve
suchtende naer haer gayke' (1650), openingsembleem

Hij was ook schrijver en dichter. In zijn liedboek uit 1650, 'De Nederlandsche tortelduyve suchtede naer haer gayke', staat een embleem dat een visualisatie is van de onmogelijkheid om blij te zijn vanwege de afwezigheid van overeenstemming in religieuze liefde. We zien een treurend tortelduifje op een gebroken luit met een omringende tekst: 'VERSA EST IN LUCTUM CITHARA MEA', Job XXX. Wat vertaald betekent: 'Hierom is mijne harp tot eene rouwklage geworden' (Statenvertaling)

Ignatius van Loyola, portret van Paul Peter Rubens

DE JEZUÏETENORDE

De jezuïetenorde ofwel de Sociëteit van Jezus werd in 1534 in Parijs opgericht door een groep studievrienden rond Ignatius van Loyola (1491-1556) en op 27 september 1540 door paus Paulus III goedgekeurd. De orde viel rechtstreeks onder de paus en werkte niet onder het gezag van de plaatselijke bisschoppen. Een jezuïet wordt aangeduid met de letters S.J. achter de naam, afkorting van het Latijnse Societas Jesu. Doel van de jezuïetenorde was voortplanting en verdediging van de rooms-katholieke godsdienst en het vormen van intellectuele elites. In de streken waar katholiek onderwijs verboden was, gaven ze wel informeel thuisonderwijs. Onderwijs is nog steeds een belangrijke activiteit van de jezuïeten.

De eerste Nederlandse jezuïet was Petrus Canisius (1521-1597). Hij had in Keulen filosofie en theologie gestudeerd en trad in 1543 in bij de jezuïeten. Hij stelde een beroemde katholieke catechismus op. In de loop van de geschiedenis gingen ze wel eens wat drier te werk. Sommigen zouden zeg-

gen: "iets te veel het doel heiligt de middelen". In de generaliteitslanden Limburg en Noord-Brabant stichtten ze vier colleges voor het opleiden van priesters voor hun Jezuïetenorde en wel in:

- Maastricht: gesticht in 1575 en gesloten in 1773 bij de tijdelijke opheffing van de orde;
- 's-Hertogenbosch: gesticht in 1609 en gesloten na het beleg van de stad door Frederik Hendrik in 1629;

Frederik Hendrik,
portret van Michiel Jansz van Miereveld

- Roermond: gesticht in 1611 en, net als Maastricht, gesloten in 1773;
- Breda: gesticht in 1625, na de herovering van de stad door Spinola, en gesloten in 1637 na de inname van Breda door Frederik Hendrik.

In 1773 werd de jezuïetenorde opgeheven door paus Clemens XIV, onder druk van buitenlandse vorstenhuizen, zoals bijvoorbeeld het Bourgondische hof. In verschillende Europese landen vond men dat de Sociëteit te 'rooms' was en te veel luisterde naar het Vaticaan. Zelf waren de jezuïeten, als orde, ook niet vrij van hoogmoed en zelfingenomenheid. De opvolgers van paus Clemens XIV, Pius VI en Pius VII, betreurden deze beslissing en ook vanuit religieuze congregaties werd een beroep gedaan om de jezuïetenorde weer op te oprichten. Dat gebeurde in 1814.

Johannes van Sambeek, 'De Nederlandsche tortelduyve suchtende naer haer gayke' (1650), dijkdoorbraak-
embleem, na p. 339 in de eenheid 'Ende sijn sweet is geworden als druppelen loopende op de aerde' (Luc. 22)

of 'Mijn lier is geworden tot rouwinstrument' (Nieuwe Bijbelvertaling). In dat manuscript is een aantal polemische verwijzingen naar de lokale Harderwijkse calvinistische gemeenschap weggelaten, waarschijnlijk om de al explosieve situatie in Harderwijk niet verder op de spits te drijven. De duif in de titel van zijn liedboek symboliseert het geloof dat degenen, die van het pad zijn afgeweken, roept en vermaant. Een klein deel uit het dichtwerk:

*'Dit dier op een gebroken Luyt
Van my gheset, dit wel beduyt,
Met desen sucht van lob gheleert:
In treuren is myn herp ghekeert.*

*Myn schoone, comt in mynen schoot
Eer u bestraft de tweede doot.
Myn Duyve keert weerom tot my,
Die weer u herp en hert verbly
Neemt dese soete stemme waer,
Hebt hier berouw, en niet hier naer.*

*Het Tortelduyfje, dat beducht
Om sijn verlooren gayke sucht,
Dan eenszaam is, en sonder lust
Niet meer op groene tacken rust'.*

Zijn liedboek is in druk uitgegeven op basis van een geschreven manuscript. De tekst 'Ende sijn sweet is geworden als druppelen loopende op de aerde' (Luc. 22) geeft Van Sambeek in zijn manuscript als onderschrift bij een dijkdoorbraakembleem. In zijn liedboek neemt hij dit embleem niet op, omdat de voorstelling in protestantse kring aanstoot zou kunnen geven. Op de betreffende voorstelling is een dijkdoorbraak te zien, waardoor de zee het Hollandse landschap overspoelt. De strijd tegen het water werd in Holland wel vergeleken met de strijd tegen de Spanjaarden. Dijkdoorbraken werden door predikanten wel geïnterpreteerd als goddelijke waarschuwingen. Van Sambeek brengt de duif (de gelovige) in verband met de ark van Noach. Dijkdoorbraak, zondvloed en terugkomst van de duif naar de ark zijn voor hem verwijzingen naar de beoogde bekering van het zondige volk. Zoals bij de zondvloed allen omkwamen die niet in de ark waren, zo is voor hen, die leven in het land dat

bestaat bij de gratie van grote dijken, alleen in de moederkerk redding.

Het verblijf van Johannes van Sambeek in Harderwijk liep niet bepaald over rozen. In 1653 was hij al eens door calvinistische jongeren in elkaar geslagen en ernstig gewond. Hij ontkwam niet aan arrestaties en boetes en in 1659 aan arrestatie en gevangenzetting in de kerker van het stadhuis aan de Markt. Omdat hij werd verbannen had hij Jan van Rijssen als schuilnaam aangenomen. Ook de katholieke gemeenschap in Harderwijk viel vervolgingen, brandstichtingen en opsluitingen ten deel. Johannes van Sambeek overleed in Harderwijk op 28 september 1666.

HET EINDE VAN DE JEZUÏETENSTATIE IN HARDERWIJK

Na Johannes van Sambeek S.J. zijn achtereenvolgens Jacobus Selosse S.J. (1666-1672) en Franciscus Xaverius van Hulten S.J. (1672) aangesteld in de statie. Tussen 1650 en 1675 werkte op de Veluwe ook Gerardus Grumel S.J. (1613-1678). Hij werd soms abusievelijk Grummel genoemd. Hij was ook gestationeerd in Harderwijk of omgeving en was een begaafd en welbespraakt man. Zijn preken

maakten veel indruk. In het geheim bezocht hij katholieke adellijke huizen en kastelen (o.a. Ter Horst in Loenen) en diende er de sacramenten toe. Hij bracht o.a. in Harderwijk geschiedkundige, godsdienstige en liturgische werken uit. Veelal in het Latijn.

Apostolisch vicaris Johannes van Neercassel was in een strijd verwickeld met de jezuïeten over de zeggenschap en het aantal staties. In 1671 bracht

Johannes van Neercassel, gravure uit 1680, door J. van Munnikhuizen, naar een portret van Willem van Ingen (1651-1708)

hij het aantal staties waar de jezuïeten zielzorg verrichtten fors terug. In 1672 werd de jezuïeten-statie in Harderwijk gesloten, ook als gevolg van de ingrijpende militaire en politieke chaos tijdens het rampjaar. Ondanks dat de bezettende troepen katholiek waren, zorgden plunderingen en economische malaise ervoor dat de Hollandse Zending in onze stad volledig instortte. Wel werd nog een eerste seculiere priester in Harderwijk benoemd: pastoor Theodorus Nobben, werkzaam van 1673 tot 1677.

TEN SLOTTE

Volgens Rogier heeft de bevolking van de Veluwe zeer lang weerstand geboden aan de opgelegde protestantisering en is het des te spijtiger dat het resultaat van het katholiek herstelproces er weinig groots te noemen is. De reformatie kwam hier, volgens een predikant-geschiedschrijver, van bovenaf en niet uit de boezem van de gemeente. Volgens hem kwam de katholieke missie hier dertig jaar te laat, omdat de priesters van de nieuwe geest, de missionarissen van de school van Sasbout Vosmeer en de jezuïeten, hier ontbraken en pas vanaf omstreeks 1623 aan het werk zijn gegaan.

Bij de komst van de Fransen, de Franse tijd duurde van 1794 tot 1814, werd het voor de katholieken wat draaglijker. Het aanstellen van seculiere geestelijken werd weer toegestaan. Halverwege de 19^e eeuw kregen ze weer gelijke rechten en in 1853 werden er, bij het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, weer bisschoppen aangesteld. Hetgeen door een deel van de bevolking, toen wellicht nog begrijpelijk, niet werd toegejuicht.

BRONNEN

- P.J. Blok, Joannes Alardi
- Tine de Koninck, Johannes van Sambeek, missionaris en multimediaal auteur
- Paul Raasveld, Johannes van Sambeek
- L.J. Rogier, Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16^e en 17^e eeuw

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

¹ Er zijn twee soorten priesters: 'seculiere' en 'reguliere'. De seculiere priester (ook wel wereldheer) is een rooms-katholieke priester die niet in een klooster leeft, maar direct onder het gezag valt van een bisschop in een bisdom. Hij richt zich op parochiewerk in een eigen parochie binnen een lokale parochiegemeenschap. De reguliere priester (pater) behoort tot een specifieke religieuze orde (zoals bijvoorbeeld jezuïeten, franciscanen, dominicanen of norbertijnen). Zij leven volgens de leefregels van hun orde (over bijvoorbeeld armoede en celibaat) en staan onder leiding van hun overste. Alle priesters gaan voor in missen, dienen sacramenten toe en geven pastorale zorg.

² De Oud-Katholieken beschouwen Vosmeer en Rovenius, in afwijking van wat Rome bepaald had, als rechtmatige aartsbisschoppen in ballingschap van de aartsbisschoppelijke zetel in Utrecht.

tekst **Hans Duinkerken**

Hans Duinkerken is historicus, specialisatie de 17^e en 18^e eeuw

Het naambordje bij de Friesegracht

Korte tijd geleden is bij de Friesegracht een naambordje geplaatst waarin de vernoeming naar Jan Bavius de Vries vermeld wordt, zijn burgemeesterschap van Harderwijk en zijn eigenaarschap van plantages in Suriname. Over dat laatste hoop ik over enige tijd een uitgebreider artikel te publiceren, maar nu wil ik aandacht geven aan het burgemeesterschap en de daarbij vermelde jaartallen 1773-1778. Deze jaartallen verbaasden mij. Ze wekken bij de lezer de indruk dat Jan Bavius de Vries van 1773 tot en met 1778 burgermeester van Harderwijk was. Dit is echter onjuist.

In 1747 werd Willem IV erfstadhouder van Gelderland. Dit was voor dit gewest enkel een uitbreiding van zijn bevoegdheden, want hij was al sinds 1722 stadhouder van deze provincie. Twee jaar later werd het regeringsreglement uit 1675 weer van kracht en mocht de erfstadhouder tal van functionarissen en ambtenaren in Gelderland benoemen. In Harderwijk hield dit in dat hij de magistraatsleden en de leden van de gezworen gemeente mocht aanstellen. Willem IV week hierbij af van de gewoonte van zijn voorganger Willem III, de vorige erfstadhouder. Hij benoemde driejaarlijks twaalf schepenen of magistraatsleden en wees twee van hen per jaar aan als burgemeester. Willem V nam dit vanaf 1766 over. Bij tussentijdse vacatures, vooral door overlijden, mocht de magistraat een nominatie van twee personen sturen. De erfstadhouder benoemde dan de eerstgenoemde op de aanbeveling.

Zo werd op 18 juli 1770 Jan Bavius de Vries in plaats van de overleden François Oosterbaan tot schepenen benoemd. Tot de regeringswissel in 1795 wordt hij in de driejaarlijkse benoemingsbrieven vermeld. Daarnaast werd hij in 1773 en 1778 voor een jaar tot burgemeester benoemd.

Bij de eerst bekende samenstellingen van de stadsregering rouleerde het ambt van burgemeester over de twaalf schepenen. Elke schepenen was twee maanden per jaar burgemeester. Deze vorm (dat een tweetal schepenen een taak vervulden) zien we vaak, maar meestal per jaar. Zo waren twee magistraatsleden een jaar lang werkmeester, daarna konden ze een jaar weesmeester of havenmeester zijn.

Een burgemeester hield zich vooral bezig met de openbare orde. De oudste burgemeester (in zittingstijd) was de president. Hij zat de vergaderingen van de magistraat voor. Ordeverstoringen, doodslagen, moorden en dergelijke moesten bij hem gemeld worden en hij ondernam dan de nodige acties.

Elke regent die tot lid van de magistraat werd gekozen of benoemd werd direct vanaf de beëdiging als burgemeester betiteld. Dit gaf ook redelijk de praktijk weer, want binnen een jaar hadden ze dit ambt twee maanden vervuld. Pas onder de erfstadhouders is er verschil tussen de twee burgemeesters en de tien andere leden van de magistraat.

Vandaar dat de jaartallen op het straatnaambordje niet kloppen. Jan Bavius de Vries was feitelijk burgemeester in 1773 en 1778. In de dagelijkse gang van zaken werd hij als zodanig aangeduid tijdens zijn lidmaatschap van de magistraat van 1770 tot 1795. Hij zal ook herhaaldelijk als waarnemend burgemeester dienst hebben gedaan, want absenteïsme was een groot probleem in de stadsregering van Harderwijk.

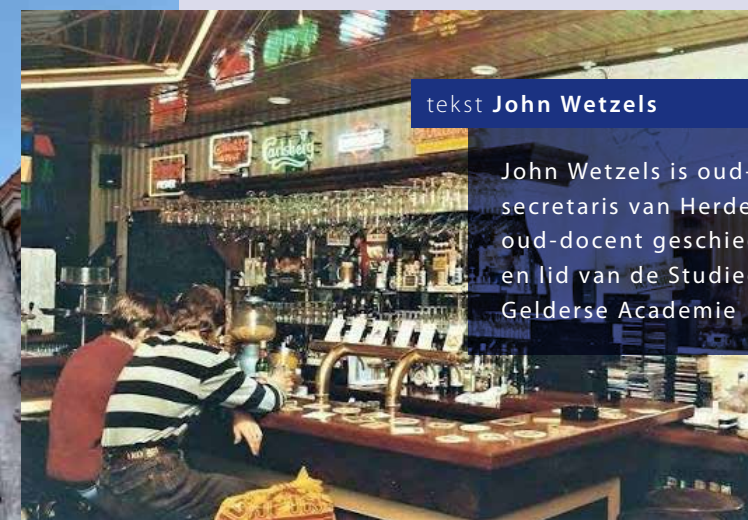
Op het bordje hadden dus beter de jaartallen 1770-1795 kunnen staan.

Eerder deed de werkgroep al van zich spreken door de Stientjes-rotonde te verfraaien en de kruising bij de Witte Steen aan te kleden met stenen koffertjes. Deze koffertjes herinneren aan de massale emigratie van Hierdenaren naar Amerika in de negentiende eeuw.

Al een tijd heeft het pand Smeepoortstraat 42, een voormalig hotel, de aandacht van de werkgroep 'Behoud Erfgoed' van Herderewich. Het gebouw staat al geruime tijd leeg en verkeert in een zeer slechte staat. Een plan tot verbouw en vergroting van het pand is door de gemeente afgewezen. De monumentale waarde van het gebouw laat niet toe dat onderdelen met een hoge monumentwaarde, zoals de balken- en dakconstructies, worden gesloopt. Sloop is in strijd met het beginsel om een cultuurhistorisch waardevol object in stand te houden en te beschermen. Over dit standpunt van de gemeente is de werkgroep zeer verheugd. Echter: de nu ontstane impasse brengt een toenemend verval van het pand met zich mee. De werkgroep roept de eigenaar en de gemeente op ervoor zorg te dragen dat op korte termijn aan herstel van het gebouw gewerkt gaat worden. Dit voordat de schade aan de gevel en in het gebouw onherstelbaar worden en de monumentale status alsnog verloren gaat. Het pand raakt immers steeds verder in verval en is veel Harderwijkers een doorn in het oog.

Het voormalige hotel is een gemeentelijk monument en is rond 1905 gebouwd. Het gebouw heeft een witgepleisterde lijstgevel. Het centraal dakhuis is bekroond met twee torentjes. De dakgoten steken breed uit over de gevel. Boven de vensters zijn segmentbogen van gekleurde baksteen aangebracht. Deze steken fel af bij het witte gevelvlak.

Het pand heeft door de jaren heen een horeca-bestemming. In het pand is vanaf het begin Hotel 'Kamm' gevestigd, vernoemd naar de heer H. L. Kamm, de eigenaar van het hotel, wiens vader al in de 19^e eeuw een hotel-accommodatie in Harderwijk bezit. Dit hotel in de Vijhestraat draagt de naam 'Het wapen van Deventer'. Het wordt in mei 1906, "wegens sterfgeval voor de erfgenamen van den heer H. Kamm", door notaris Neeb geveild.

Het duurt dan niet lang voordat een nieuw hotel, onder de naam Hotel 'Kamm', in het pas gebouwde pand Smeepoortstraat 42 van start gaat. In mei 1909 maakt eigenaar Herman Leonard Kamm in

de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant reclame voor zijn Hotel 'Kamm', dit met de toevoeging "Restaurant eerste rang" en "Omnibus aan alle treinen". Voor vervoer van station naar hotel wordt gezorgd. Het hotel wordt in 1913 in de Telegraaf te huur aangeboden, wegens "dubbel bedrijf".

In mei 1916 wordt Hotel, café, restaurant 'Kamm' te koop aangeboden. Het hotel, 'Bondshotel A.N.B.W. en N.A.C.' beschikt volgens de advertentie in De Telegraaf over "ruime logeerkamers, kofiekamers, keuken, kelder, enz." De inventaris kan tegen taxatie worden overgenomen. Het pand is onder bod gekomen ten bedrage van f. 12.505,- en wordt uiteindelijk verkocht voor f. 13.490,-.

HOTEL 'ORANJE NASSAU'

Onder de nieuwe eigenaar, A. H. C. Hoedemaker, krijgt het hotel spoedig een nieuwe naam: Hotel 'Oranje Nassau', vernoemd naar de tegenover gelegen Oranje-Nassaukazerne. Het hotel doet goede zaken, zeker ook dankzij het in de kazerne gelegerde garnizoen. Plaatselijke verenigingen houden er vergaderingen en tentoonstellingen. Op de bovenverdieping is Sociëteit 'De Club' gevestigd. Hoedemaker blijkt een initiatiefrijke ondernemer: op 21 juni 1931 opent hij 'Strand Hoophuizen'. In de Nieuwe Apeldoornsche Courant is te lezen: " 'Strand Hoophuizen' biedt u alle genoegens van Scheveningen. Zwemmen, Roei- en Canosport". Vanaf Hotel 'Oranje Nassau' rijdt er op regelmatige tijden een autobus naar het strand. In het Schilder's Nieuws- en Advertentieblad van 9 november 1929 staat de volgende advertentie: "Te koop bij inschrijving het hotel 'Oranje Nassau', Smeepoortstraat. Perceel geschikt voor winkel-pand. Beneden: koffiekamer, eetzaal, huiskamer, keuken en bijkeuken. Boven: 7 logeerkamers. Aanvaarding per 21 januari (1930)". Het pand houdt echter een horecabestemming, waar Hoedemaker nog enige tijd de scepter zwaait.

In de late jaren dertig en tijdens de oorlog is het hotel in handen van F. de Vroom. In het Schilder's Nieuws- en Advertentieblad van 15 maart 1957 wordt aangekondigd dat het hotel een week later zal worden overgedragen aan de heer H. Holterman. Hij voert een verbouwing door en opent op 24 mei 1958 een nieuwe zaal voor bruiloften, partijen en vergaderingen.

THEO HAKET

In het Schilder's Nieuws- en Advertentieblad van 13 juli 1967 is te lezen dat de nieuwe eigenaar van Hotel, café, restaurant 'Oranje Nassau', Theo Haket, geslaagd is voor het horecadiploma. Op 3 augustus 1970, zo meldt dezelfde krant, is er een optreden van de Gebroeders Brouwer in zijn etablissement. Theo Haket brengt in augustus 1976 drie gevluchte Surinaamse gezinnen onder in zijn hotel, nadat hij op tv gezien heeft dat er te weinig opvangmogelijkheden zijn. Zij hebben Suriname verlaten vanwege de onafhankelijkheid van het land in 1975. Haket raakt echter spoedig in conflict met de gemeente en het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, als hij voor de mannelijke emigranten op zoek gaat naar werk. Een jaar later vermeldt het Schilder's Nieuwsblad van 31 maart dat per 1 april het 'Oranjehotel', het voormalige Hotel 'Oranje Nassau', van ome Theo Haket heropend zal worden. Nieuwe eigenaar is het echtpaar Stoffers uit Wapenveld.

Vanaf beginjaren 90 tot 2008 is in het pand Café Luxembourg gevestigd geweest. Een populaire ontmoetingsplek voor veel Harderwijkers. Later nog enige jaren bar 'The Swinging Piano's'. Het pand staat nu al geruime tijd leeg.

BRONNEN

- J. Vredenberg, Monumentengids Harderwijk, Utrecht, 2005
- Delpher, diverse kranten
- Noord-Veluws Archief

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Wim Buitenhuis

BRANDT MAKELAARS
Aankoop & verkoop
Verkeersweg 5
3842 LD Harderwijk
(0341) 41 64 26

leef
eenmerkmetleef.nl
gewoonten.nl

esj esjvaastgoedonderhoud
Lorentzstraat 5e
3846 AV Harderwijk
(0341) 46 01 75

furniture, Chinese and Japanese porcelain,
copper, clocks, paintings
DOORNHOF ANTIQUAIRS
Schapenhoek 7,12-14
3841 BM Harderwijk
Tel. +31 341-42 10 15

Bos en Vrijhof
A A N N E M E R S B E D R I J F
Snippendalseweg 8 Hierden
(0341) 41 35 32

UNIT4
BEDRIJFS SOFTWARE

Dries van den Berg & Zn
Stephensonstraat 2 Harderwijk
(0341) 42 37 23

Jan E. Mons
Vrijwilliger
OV-ambassadeur
ervaar het OV

**.JOHANNES KOK.
EN ZOONEN**
Restaurant & Viswinkel
Strandboulevard Oost 8
3841 AB Harderwijk
0341 - 419888

**STICHTING HERBOUW
LUTTEKEPOORT**

CATERING VANDENBERG
Het concept voor elk feest!!
Marconistraat 1
3846 AR Harderwijk
(0341) 46 04 04

**Meeuwisse
Travel
reiscreaties**
wereld aan reizen vanuit huis
Email: meeuwissetravel@reiscreaties.nl
Telefoon: 06 55 33 11 37
Website: meeuwissetravel.reiscreaties.nl

**via
communio**
Marketing&Communicatie
Rabbistraat 5-3 3841 CR Harderwijk
+31 341 451 147 / +31 653 881 999
www.viacommunio.com
viacommunio@outlook.com

Sennema
TAXATIE EXPERTISE
De Wittenhagen 1-3 3843 GE Harderwijk
T 0341 - 43 01 10 E info@sennema.com

H H H H H
Heerlijk Harderwijk!

Beleef de natuur !
Ga mee op zoek naar vogels en vlinders.
Fotografeer plantjes en insecten.
Steek je handen uit de mouwen op de hei.
Dat kan bij de KNNV
natuurvereniging
Kijk op noordwestveluwe.knnv.nl/agenda
of er iets voor je bij zit.

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje.
Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad.
Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 19,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- Een lidmaatschap is persoonlijk.
- Een tweede lid per gezin betaalt € 10,00, maar ontvangt dan geen extra blad.
- Mensen die na 1 juli lid worden, betalen € 10,00.
- Vier keer per jaar verschijnt er een Vittepraetje.
- Leden die het blad per post ontvangen, betalen de portokosten.
- De minimale contributie € 19,50, te voldoen voor 1 mei.

Zie verder www.herderewich.nl

ENDURA

samen duurzaam.

Endura op Open Monumentendag 2026

Dit jaar worden op zaterdag 12 september en zondag 13 september de landelijke Open Monumentendagen voor de 40^e keer georganiseerd. Het thema is deze keer:

“Veerkrachtig erfgoed in tijden van onzekerheid”.

In Harderwijk staat op 12 september bij het Oude Stadhuis een stand van Endura, een organisatie die verduurzaming van het energieverbruik wil stimuleren. Dat sluit aan bij het landelijke thema. Je kunt hier zien hoe de isolatie van gebouwen in de loop van de tijd is veranderd en aangepast.

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.